

Формування інноваційної системи в Україні

Стратегічними напрямками економічного і соціального розвитку України визначено глибоку модернізацію економіки, підвищення її конкурентоспроможності на основі інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання. Світовий досвід засвідчує, що якісно новий стан економічних відносин може бути забезпечено лише засобами інноваційного потенціалу господарюючих суб'єктів при підтримці та регулюванні з боку держави.

Стратегическими направлениями экономического и социального развития Украины определены глубокая модернизация экономики, повышение ее конкурентоспособности на основе инновационно-инвестиционной модели экономического роста. Мировой опыт свидетельствует, что качественно новое состояние экономических отношений может быть обеспечено лишь средствами инновационного потенциала хозяйствующих субъектов при поддержке и регулировании со стороны государства.

Strategic areas of the economic and social development of Ukraine opredelenu hlubokuyu modernize the economy, improving the competitiveness of EE on the basis of innovation, the investment model of economic growth. The world experience demonstrates, that qualitatively Novoe state of relations with economic Maybe obespecheno lysh funds innovative building hozyaystvuyuschyh sub'єktov Regulation of and with support by the state.

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес змінює масштаби й структуру виробництва, впливає на стан усієї економіки. У 1990-ті роки прискорені темпи науково-технічних змін, бурхливий розвиток наукомістких виробництв і послуг дали новий імпульс економічному зростанню в розвинутих країнах [7–12]. У світовій економіці формується нова парадигма зростання на базі використання знань і інновацій як найважливіших економічних ресурсів. Провідним фактором масштабних економічних змін та економічного розвитку кінця другого і початку третього тисячоліття є фактор інноваційності. Проте наше уявлення щодо інноваційних процесів та їх впливу на економіку все ще недостатнє. Особливо це стосується методологічного та інформаційного забезпечення аналізу інноваційних процесів, визначення рівня інноваційності, факторів, які впливають на активізацію інноваційної діяльності, диверсифікацію та ефективність інновацій.

З огляду на вищезазначене **метою** даної **статті** є дослідження теоретико-методологічних основ та розробка на їх основі практичних рекомендацій щодо першочергових напрямів формування інноваційної системи нового типу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для України в 1990-ті роки були характерні нові тенденції – скорочення масштабів

науково-технічної сфери, що поглиблювало економічну кризу. Економічне зростання, що почалося в 1999–2000 роках, було досягнуто в основному на базі процесів імпорто-заміщення і значної частки експорту металів і іншої сировини. Інноваційна активність у технологічно передових галузях і напрямках залишається в країні на низькому рівні.

Одна з причин цього полягає в тому, що перетворення останнього десятиліття радикально змінили економічні умови господарювання, але майже не торкнулися принципів основ тієї інституціональної моделі, що була характерна для радянської науково-технічної сфери (на неї все ще орієнтуються багато вчених і інженерів, а також державні відомства, відповідальні за економічну й промислову політику). Назвемо в їхньому числі: відрив науки від економічної практики; відсутність механізмів оцінки ефективності державних науково-технічних програм; переважне фінансування організацій, а не пріоритетних напрямків наукової діяльності. Накопичений науково-технічний потенціал країни може бути задіяний тільки за умови поглиблення й інтенсифікації процесів його адаптації до нових реалій. Головні завдання сьогодні – формулювання стратегічних цілей розвитку національної інноваційної системи України, перетворення її інституціональної структури, зміна механізмів взаємодії наукових і інноваційних організацій зі споживачами їхньої продукції як у підприємницькому, так і в державних секторах економіки.

За останні 50 років економічна теорія пройшла складний шлях – від опису підприємця, фірми й держави як окремих елементів інноваційного процесу до розгляду їх як взаємозалежних ланок складної системи, робота якої забезпечується визначеним набором інституціональних факторів. У той же час ширилося усвідомлення того, що наука як головне джерело нововведень не є замкнутою системою, обмеженою стінами університетів і наукових центрів, а органічно вбудована в економічні процеси, що відбуваються в рамках національних держав у галузях економіки, великих корпораціях і дрібних компаніях.

Концепція національних інноваційних систем (НІС) розроблялася в 1980-ті роки одночасно великою групою авторів. Лідерами цього напрямку стали Б. Лундвалл (професор університету м. Упсала, Швеція), К. Фрімен, (професор, творець Центру вивчення наукової політики при Сассекському університеті, Великобританія), Р. Нельсон (професор Колумбійського університету, США) [1]. Вони дотримувалися загальних методологічних принципів:

– погодження з ідеями Й. Шумпетера про конкуренцію на основі інновацій і наукових розробок у корпораціях як головних факторів економічної динаміки;

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

- визнання особливої ролі знань в економічному розвитку;
- розгляд інституціонального контексту інноваційної діяльності як фактора, що прямо впливає на його зміст і структуру.

Першим економістом, що визнав обмеженість статичної теорії загальної рівноваги, був Й. Шумпетер. Він привернув увагу до глибинних причин і механізмів розвитку економіки. По-перше, це конкуренція, заснована на інноваціях, головним джерелом яких стає науково-дослідна діяльність великих корпорацій. Саме вона призводить до «творчого руйнування» сформованих галузей і ринків. По-друге, творчість людини, новатора-підприємця, здатного втілити нові ідеї в ефективні економічні рішення. Шумпетер також широко використовував еволюційний підхід, розвиваючи ідеї М. Кондратьєва про тривалі економічні цикли [2].

Для сучасної теорії інноваційної діяльності винятково важливі ідеї іншого економіста ХХ ст. – Ф. Хайєка, зокрема його концепція «розсіяного знання»: уява про конкурентний ринок як про особливий інформаційний простір, який виявляє, використовує і координує різноманітні знання мільйонів незалежних один від одного людей, а також постановка питання про принципову обмеженість багатьох механізмів цілеспрямованого регулювання в цій області [3]. Одним із перших він проаналізував специфічні особливості економічного розвитку – невизначеність, обмеженість інформації, недосконалість знань, тобто умов, що складають основу інноваційного процесу. Ці положення, сформульовані Хайєком поза прямим зв'язком з аналізом інноваційної діяльності, є принциповими для розуміння таких феноменів, як економіка, яка базується на знаннях.

Третя частина концепції національних інноваційних систем – проблеми інституціонального контексту інноваційної діяльності – найбільше послідовно розроблена в працях Д. Норта. Відмінна риса його аналізу – особлива увага до взаємодії інституціональних структур і технологій, їхньої спільної ролі в економічному і соціальному розвитку. Головна ідея полягає в тому, що інститути прямо й побічно впливають і на знання, і на технології. Норт показує, що в ході еволюції інституціональних систем у розвинутих країнах створені розгалужені формальні відносини й механізми, що забезпечують більш високу ефективність ринків і відносно більш низькі трансакційні витрати, ніж у країнах «третього світу» [4]. Саме це і сприяє конкуренції, що спирається на нові знання і технології, а не на пошук різноманітних рент чи шляхів перерозподілу національного багатства.

Інтеграція названих фундаментальних передумов у концепції інноваційних систем дає новий ключ до дослідження механізмів саморозвитку економіки. В останні роки концепція НІС широко використовується аналітичними центрами розвинутих країн і міжнародних організацій для вивчення економічних проблем науки і технічного прогресу, розробки пропозицій по стимулюванню розвитку «нової економіки».

Національна інноваційна система – це сукупність взаємозалежних організацій (структур), зайнятих виробництвом і

комерційною реалізацією наукових знань і технологій (дрібні й великі компанії, університети, держлабораторії, технопарки й інкубатори). В той же час НІС – комплекс інститутів правового, фінансового і соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси і мають міцні національні корені, традиції, політичні і культурні особливості [5, с. 59–70].

Іноземний досвід інноваційних процесів. Інноваційна система формується під впливом безлічі об'єктивних для даної країни факторів, включаючи її розміри, наявність природних і трудових ресурсів, особливості історичного розвитку інститутів держави й форм підприємницької діяльності. Ці фактори виступають довгостроковими детермінантами наряду й швидкості еволюції інноваційної активності. Крім того, кожна НІС характеризується визначеною структурою і деяким ступенем упорядкованості, що припускають достатню стабільність інституціональної взаємодії (при цьому в кожній країні складається національна конфігурація інституціональних елементів).

Найбільш проста модель, що описує взаємодію елементів НІС, показує, що роль приватного сектора полягає в розробці технологій на основі власних досліджень і в ринковому освоєнні інновацій, роль держави – у сприянні виробництву фундаментальних знань (в університетах) і комплексу технологій стратегічного (військового) характеру, а також у створенні інфраструктури і сприятливих інституціональних умов для інноваційної діяльності приватних компаній. У рамках цієї загальної моделі формуються національні особливості НІС: велика чи менша роль держави і частки сектору у виконанні зазначених функцій; відносне значення великого й дрібного бізнесу; співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень і розробок (ДР); динаміка розвитку і галузева структура інноваційної діяльності. Порівняльний аналіз інноваційних процесів, тісно ув'язаний з економічним контекстом і їхніми результатами на прикладі різних країн, дозволяє виявити принципові розходження в моделях НІС. Так, у 1980–1990-ті роки динамічне зростання, заснований на розвитку науки, утворення й розвитку передових наукоємних галузей, був продемонстрований новими індустріальними країнами Південно-Східної Азії (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг). Для них були характерні: сприятливий інвестиційний клімат; високі темпи розвитку науки й інновацій, що забезпечувало потреби експортоторгованих галузей, які виробляють технічно складні товари (електроніку й автомобілі); широкий доступ населення до різних форм творчості, в тому числі до вищої технічної. Навпаки, країнам Латинської Америки, що не зуміли створити сприятливий інноваційний і інвестиційний клімат, які допустили деградацію сфери науки й творчості, в цей же період був притаманний інфляційний, стагнаційний розвиток.

Провідне місце корпорацій у національних інноваційних системах розвинутих країн визначають два принципових моменти: масштаби використовуваних ресурсів і одержуваних результатів; економічна відповідальність за створення і комерційну реалізацію науково-технічних досягнень. Ні універ-

ситети, ні державні лабораторії не можуть зрівнятися з корпоративною наукою за обсягами витрат і чисельності наукових кадрів, кількості одержуваних патентів, потоку технічних новинок у вигляді продуктів, процесів і послуг. Університетська наука може суперничати з корпоративною тільки по широті фронту фундаментальних досліджень, але багато провідних корпорацій є лідерами й у цій області, судячи з числа Нобелівських премій, присуджуваних дослідникам із лабораторій таких компаній, як ІВМ, АТТ та ін. Частка витрат на дослідження й розробки корпорацій у загальному обсязі національних ІР у більшості розвинутих країн перевищує 65%, а в середньому по країнах ОЕСР наближається до 70%. Питома вага корпоративного патентування в загальному числі патентів, що видаються в розвинутих країнах, досягає 75–80%.

Розробка сучасних технологій вимагає від компаній інвестування порівняно великих ресурсів у фундаментальні проекти, які не призначені для отримання безпосередньої комерційної вигоди. Фахівці вважають, що значна частина фундаментальних досліджень у компаніях проводиться з метою забезпечення рівня експертизи, необхідної для оцінки зовнішньої наукової інформації, створення власного потенціалу, частину якого можна обмінювати з іншими компаніями.

Глобалізація інноваційної сфери виявляється не тільки в зростаючій частці закордонного фінансування наукових досліджень у більшості розвинутих і нових індустріальних країнах, а й у створенні все більшого числа дослідницьких підрозділів ТНК у сприятливих для такої діяльності регіонах. Формування глобальної інноваційної сфери на базі дослідницьких мереж, що охоплюють увесь світ, завершує процеси виробничої і торгово-фінансової глобалізації, але при цьому їм притаманні власні причини й логіка розвитку. В результаті створення глобальних наукових мереж змінюються не тільки зміст і пріоритети досліджень, але і сама природа корпорацій, відбувається відновлення стилю й методів керування, складаються основи нової корпоративної культури.

Сполучення національної й глобальної науково-технічної стратегії підсилює ринкові позиції лідерів світової економіки. У сучасній конкурентній боротьбі вирішальна роль належить інноваційному фактору. Хоч ТНК – лідери процесу глобалізації – виводять за межі своїх країн значний обсяг інноваційної діяльності, її основи, як і раніше, залишаються національними. Головна причина – тісна залежність процесу нововведень від інституціональних умов даної країни, відносин із науковим співтовариством і споживачами, доступу до фінансових і кадрових ресурсів.

Головний фінансовий інструмент науково-технічної політики – це використання засобів державного бюджету. У розвинутих країнах держава бере на себе від 1/5 до половини національних наукових витрат. Частка витрат на дослідження й розробки у загальній сумі державних витрат невелика, але в останні 20 років стабільна, складаючи 6–7% у США, 4–5% – у Франції, Німеччині, Великобританії, Італії, 3–3,5% – в Японії.

Найбільш істотне зрушення в структурі національних пріоритетів наукових досліджень – різке зростання масштабів досліджень в інтересах охорони здоров'я. Особливо це характерно для США, де на нього припадає 18% державного бюджету (дана стаття уступає тільки обороні, але істотно випереджає витрати на космос і енергетику [6, с. 82]. В інших розвинутих країнах державна підтримка досліджень в області охорони здоров'я також швидко збільшується й досягає 10% обсягів бюджету на науку у Великобританії, Італії, Канаді.

Визначення і ранжирування пріоритетів науково-технічного розвитку й прийняття рішень про фінансування великих державних програм міцно «вбудовані» у політичний, законодавчий і бюджетний процеси розвинутих країн. Відповідні механізми узгодження різних інтересів припускають участь впливових політичних сил і найбільш значимих учасників інноваційного процесу – представників міністерств і відомств, що фінансують дослідження й розробки, великих корпорацій-підрядчиків, дрібних наукомістких компаній, а також лідерів наукового співтовариства.

Першочергові заходи щодо розвитку інноваційної діяльності України. Одна з найважливіших функцій держави в розвинутих країнах – створення сприятливих умов для інноваційної діяльності підприємницького сектора. З метою реалізації даної функції використовуються такі заходи економічної і бюджетної політики:

- включення витрат на ІР частки сектору в собівартість продукції;
- списання значної частини наукового устаткування за нормами прискореної амортизації;
- застосування системи адресних податкових пільг, націлених на постійне нарощування обсягу наукових витрат у великих корпораціях і залучення дрібного і середнього бізнесу до інноваційної діяльності у сфері нових технологій;
- пільгове кредитування науково-технічних розробок і часткове фінансування великих проектів, створення інституціональних умов для розвитку венчурного фінансування;
- безоплатна передача чи надання на пільгових умовах державного майна чи землі для створення інноваційних підприємств (в основному в сфері утворення чи дрібного й середнього бізнесу), а також наукової інфраструктури в регіонах.

Зазначені заходи проводяться в усіх без винятку розвинутих і нових індустріальних країнах і доповнюються діями центральної і місцевої влади у сфері антимонопольного регулювання, митної політики, охорони прав інтелектуальної власності в інтересах стимулювання інноваційної активності. Розходження між країнами виражаються в основному в термінах застосування зазначених інструментів, масштабах наданих пільг, пріоритетності підтримки тих чи інших галузей.

Підкреслимо, що процес формування і росту державного сегмента НІС у більшості розвинутих країн досконалий. Новітніми тенденціями є скорочення прямої державної участі у фінансуванні науки й інноваційної діяльності, встановлення нової структури пріоритетів бюджетного фінансування. Однак

відносно зниження обсягу фінансування оборонних, космічних і енергетичних досліджень із федерального бюджету не означає в перспективі відходу держави з інноваційної сфери. Роль державної наукової політики у виборі і підтримці великих пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки буде зростати як у міру ускладнення самого завдання, все більш тісного переплетіння економічних, соціальних і політичних цілей НТП, так і непрямого державного регулювання в створенні сприятливих умов для підприємництва в науково-технічній сфері, зміцненні всіх ланок національних інноваційних систем. Підсилюється партнерство держави і приватного сектора в реалізації державних програм, що дозволяє широко використовувати ринкові механізми фінансування й управління в області відомчих досліджень і розробок.

Сучасна криза національної інноваційної системи в Україні проявилася не тільки в недостатньому фінансуванні науки з державного бюджету, а й у падінні платоспроможного попиту на науково-технічну продукцію з боку підприємницького сектору, в погіршенні якісних характеристик наукових кадрів і стану матеріально-технічної бази досліджень. Зменшення попиту на наукові праці було обумовлено насамперед скороченням державного оборонного замовлення. Аж до другої половини 1980-х років значна частина наукових витрат у колишньому СРСР (до 70–75%) припадала на дослідження й розробки оборонного призначення. У перехідний період скоротилося число оборонних програм, знизилася частка досліджень і розробок у загальному обсязі військових витрат.

У процесі переходу до ринку значення зовнішніх джерел у фінансуванні досліджень і розробок істотно зросло. Хоч їхня питома вага збільшилася з майже нульової оцінки, але в цілому докризовий рівень фінансового і кадрового забезпечення науки дотепер не досягнутий. Кризові явища, що спостерігаються в науково-технічній сфері, відбивають процес встановлення ринкової рівноваги між існуючим внутрішнім попитом на продукти досліджень і розробок і їх пропозицією.

«Внутрішній вплив мозків», тобто перехід кваліфікованих і порівняно молодих фахівців у сферу бізнесу, багато в чому обумовила скорочення чисельності і зміну структури зайнятості у сфері досліджень і розробок. У перехідний період різко збільшилася й еміграція вчених і інженерів у розвинуті країни. Однак масштаби зовнішньої й внутрішньої міграції співвідносяться приблизно як 1:10. Український потенціал науки й творчості, що формувався не одне сторіччя, справедливо оцінюється як світове й національне надбання. Однак у наявності погроза його сьогоденню і майбутньому. На жаль, завдання збереження наукових кадрів дотепер не стала державним пріоритетом.

Разом із тим не можна не відзначити й окремі позитивні зміни. На мікрорівні це, наприклад, збільшення числа малих науково-технічних компаній, виникнення нових інноваційних структур (виробничих, аналітичних, консалтингових). Багато з них стали альтернативною формою організації професійної діяльності для вчених і інженерів недовантаже-

них оборонних підприємств, а також для ініціативних запозятливих фахівців, винахідників, що прагнуть реалізувати свої технічні ідеї.

У дискусії з приводу державної наукової політики в сучасній Україні в центрі уваги й політиків, і наукової громадськості, звичайно, стоять питання бюджетного фінансування. Але за минулі десять років в інноваційній сфері відбулися істотні інституціональні перетворення. Поступово формуються нова структура державного управління і законодавча база, що забезпечують функціонування всієї інноваційної сфери в ринкових умовах. У числі найбільш важливих інституціональних нововведень можна назвати: введення елементів конкурсного фінансування наукових і інноваційних проєктів через систему різних фондів, включаючи венчурні; надання деяких податкових пільг на проведення ІР; реформу у сфері охорони прав інтелектуальної власності.

Адаптація інноваційної системи України до нових умов господарювання виявляється насамперед у трансформації інноваційної діяльності підприємницького сектору – у переході від моделі «технологічного поштовху» до моделі виявлення попиту на нову продукцію. Хотілось би відмітити, що інноваційний бізнес України орієнтується на перевірені світовою практикою методи використання наукових знань в економічній діяльності. Хоч економічний зріст у 1999–2000 роках у багатьох випадках ґрунтувався на підвищенні завантаження існуючого устаткування, саме в ці роки вперше за увесь час реформ експерти відзначили деяке пожвавлення інноваційної діяльності, приречення інноваційної «апатії». Найважливіші цілі інноваційної діяльності – розширення асортименту й поліпшення якості продукції, збереження ринків збуту, забезпечення відповідності сучасним стандартам якості.

Більш складними виявилися пристосування накопиченого в радянський час науково-технічного й виробничого потенціалу оборонних галузей до принципово нових потреб відкритої економіки, пошук шляхів його інтеграції у світове господарство. Автаркція науково-технічного розвитку СРСР була включенням із загальносвітових тенденцій, і саме тому Захід виявляв підвищений інтерес до створених у нас науково-технічних заділів, у багатьох випадках унікальних, що не мають аналогів у світі. Найбільш очевидним було бажання західних компаній скористатися технічними досягненнями і висококваліфікованими кадрами, здатними вирішувати завдання будь-якої складності, що забезпечувало конкурентні переваги. Інший мотив – спроби через встановлення контактів загальмувати самостійний вихід українських підприємств на світовий ринок, запобігти появі нового конкурента.

Українські виробники наукомісткої продукції прагнули активно освоювати зовнішні ринки через обмеженість вітчизняного попиту на неї, розраховуючи на реалізацію переваг, зв'язаних із заниженою ціною праці в порівнянні зі світовою, особливо інтелектуальною. Далеко не у всіх випадках ці чекання виправдалися, високотехнологічна продукція цивільного призначення не стала помітною позицією українського експорту, але віт-

чизняні підприємства придбали новий досвід роботи на зовнішніх ринках, пов'язаний з особливостями продажу цієї продукції. Участь в альянсах із ведучими світовими виробниками, реалізація ряду великих міжнародних проектів у сфері космічних технологій виявилися альтернативою самостійному виходу на зовнішні ринки. Здійснюване в різних секторах української економіки міжнародне науково-технічне і технологічне співробітництво відіграє важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності підприємств, сприяє створенню нових ніш і просуванню передових технологій на зовнішній ринок.

У даний час розвиток наукомістких і технічно складних галузей характеризується високим рівнем глобалізації, швидким поширенням технологічних новинок по каналах світової торгівлі, через глобальні виробничі і збутові мережі транснаціональних корпорацій. Організація наукомістких виробництв спочатку для експорту, а потім для внутрішнього ринку стала головним фактором прискорення економічного росту багатьох країн.

Державна політика в області розвитку новітніх технологій в Україні повинна бути адаптована до сучасних світових інвестиційних процесів і тенденцій, міжнародних норм і правил для того, щоб країна не виявилася в технологічній ізоляції. Одночасно мають передбачатися і заходи для послаблення негативних наслідків глобалізації світової економіки й ринків технологій. Вирішувати ці питання без участі в діяльності Всесвітньої торгової організації (ВТО) важко.

Членство у ВТО дозволить встановити баланс між ступенем відкритості зовнішньої торгівлі товарами і послугами, з одного боку, і національними інтересами у сфері високих технологій – з іншого. Багато країн, раніше технологічно відсталих, у результаті приєднання до ВТО й одночасного проведення активної промислової політики нині входять у число великих виробників і експортерів сучасних виробів. Вступ України у ВТО не несе додаткових погроз технологічній безпеці, а по ряду позицій може сприяти її зміцненню. Разом із тим рішення про приєднання до цієї організації зажадає вдосконалення нормативної бази в області охорони прав інтелектуальної власності, а також розробки спеціальних заходів зовнішньоекономічної й промислової політики, що враховують особливості розвитку високотехнологічних підгалузей.

У сучасних умовах, коли знання стають економічним ресурсом, а інформаційні технології цілком змінили характер світової економіки, концепція національних інноваційних систем допомагає краще зрозуміти основи інноваційного розвитку. Багато країн зуміли вийти в лідери по ряду принципово важливих напрямків за допомогою вирішення комплексу проблем у сфері науки й технологій, створення сприятливих інституціональних умов для новаторів і підприємців.

В Україні формування інноваційної системи нового типу тільки починається. Поступово складаються сучасні інноваційні структури, здатні розробляти комерційні привабливі інноваційні проекти, до фінансування яких підключаються економічно успішні компанії. Одночасно відбувається інтеграція ряду наукомістких виробництв у глобальний техноло-

гічний простір. Однак ці процеси носять анклавний характер, оскільки найважливіше завдання переходу країни від експортноорієнтованого, «сировинного» зростання до інноваційного дотепер не вирішено.

Висновки

Забезпечення належного науково-технічного рівня вітчизняної промисловості в XXI ст. заважає відсутність істотних капіталовкладень. Першочерговим кроком у цьому напрямі варто було б передбачити у розроблюваних державних програмах першочерговий розвиток пріоритетних галузей промисловості – авто-, судно-, літакобудування, металургії, ракетно-космічної галузі, яким держава буде надавати підтримку як через бюджет, так і шляхом законодавчого регулювання умов їхньої діяльності. Наслідком прийняття таких заходів повинно стати зниження рівня бартеру, збільшення обсягів виробництва, експорту продукції і відповідних відрахувань у бюджет. При цьому необхідно забезпечити інноваційний шлях розвитку виробництва, поліпшення структури промисловості, збільшення частки кінцевої і, відповідно, зменшення частки проміжної продукції для зниження матеріало- і енергоємності виробничих процесів і перейти на випуск нової конкурентоспроможної продукції, що користується попитом на ринку; здійснювати технологічне відновлення і фінансове оздоровлення підприємств, усіяко сприяти впровадженню механізму грошових розрахунків між партнерами замість бартерних операцій.

Література

1. Lundvall B.A. (cd.) National Systems of innovation: and Interactive Learning. London, pinter Publishers, 1992; Nelson R. (cd.). National Innovation Systems, A. Comparativt Analesis, Oxford University Press, 1993; Freeman C. The National System of Innovation in Historical Perspective. – Cambridge Journal of Economics, 1995, vol. 19, No 1.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1983.
3. Хайек Ф. Содержание конкуренции (1946) У сб. «Индивидуализм и экономический порядок». – М.: 2000.
4. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – М.: 1997.
5. Иванова Н. Национальные инновационные системы // Вопросы экономики, 2001, № 7.
6. Контуры инновационного развития мировой экономики. – М.: Наука, 2000.
7. Тимко И., Денисенко Н. Эффективность капитальных вложений при реализации целевых комплексных программ. – К.: УкрНИИИТИ Госплана УССР, 1982. – 19 с.
8. Денисенко Н. Работы служат человеку // Правда Украины, 1984. 22 мая.
9. Зайцев И., Сторчак В., Ревуцкий С., Денисенко Н. Организационно-экономические проблемы строительства при реконструкции и техническом перевооружении предприятий. – К.: «УкрНИИИТИ», 1987. – 28 с.

10. Момот И., Денисенко Н. Совершенствование строительного проектирования производственных объектов в условиях ускорения научно-технического прогресса. – Сб.: Пути повышения эффективности капитальных вложений и основных фондов в УССР. К.: ЭНИИ Госплан УССР, 1987.

11. Денисенко Н. Знания решают все // Нефтяник, 1989, №7.
12. Денисенко Н., Федоренко К. Ресурсосбережение при проектировании // Промышленное строительство и инженерные сооружения, 1990, №2.

К.В. КРАВЧЕНКО,
асистент кафедри, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

Особливості інвестиційної діяльності підприємств добувної промисловості

У статті досліджено сутність та запропоновано класифікацію факторів, що визначають особливості інвестиційної діяльності підприємств добувної промисловості України. Виявлено, що група природних факторів впливу на інвестиційну діяльність добувних підприємств має первинний характер та обумовлює появу всіх інших факторів, що зумовлюють специфіку здійснення інвестиційної діяльності підприємств галузі.

В статье исследована сущность, а также предложена классификация факторов, определяющих особенности инвестиционной деятельности предприятий добывающей промышленности Украины. Выяснено, что группа природных факторов влияния на инвестиционную деятельность добывающих предприятий имеет первичный характер и обуславливает появление других факторов, которые определяют специфику осуществления инвестиционной деятельности предприятий отрасли.

In the article it is investigated the essence and offered the classification of the factors, those determine the features of Ukrainian mining enterprises investment activities. It is displayed, that group of factors of influence on the investment activities of mining enterprises has primary character and causes the specificity of the investment activities implementation in mining industry.

Постановка проблеми. Стан мінерально-сировинної бази будь-якої країни є основою її економічного розвитку. Стан економіки України в значній мірі залежить від рівня розвитку добувної галузі, а розробка родовищ корисних копалин є одним із основних елементів стратегії розвитку країни на майбутнє.

Разом із тим варто зауважити, що фінансово-господарська діяльність підприємств добувної промисловості пов'язана із значними особливостями їх функціонування. Насамперед специфіка підприємств галузі виявляється в тому, що предметом праці для виробництва продукції добувних підприємств виступає не сировина та основні матеріали, які надходять від постачальників, а корисна копалина, що видобувається з надр землі.

Тому при дослідженні інвестиційної діяльності добувних підприємств обов'язковим є врахування дії специфічних для

добувної промисловості факторів, що в значній мірі впливають на її економічну ефективність.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вивченням особливостей діяльності підприємств добувної промисловості займалися російські економісти – Я. Моссаковський, М. Рєвазов, Ю. Маляров, Р. Косухін та ін., а також вітчизняні дослідники В. Котковський та А. Вовченко. Їх дослідження в основному було зосереджено на вивченні дії специфічних факторів на відтворення основних засобів гірничих підприємств. Проте результати їхньої праці є актуальними й для дослідження інвестиційної діяльності підприємств добувної промисловості. Це пояснюється тим, що структура інвестицій залежно від об'єктів вкладення капіталу характеризується переважною часткою реальних інвестицій, основним напрямом вкладення яких на добувному підприємстві є відтворення його основних засобів.

Разом із тим існування значних особливостей інвестиційної діяльності добувних підприємств вимагає подальшого дослідження сутності та створення класифікації факторів, що обумовлюють специфіку інвестиційного процесу підприємств галузі.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі дослідження існуючих підходів до визначення чинників впливу на відтворення основного капіталу добувних підприємств запропонувати класифікацію факторів, які обумовлюють появу специфічних особливостей інвестиційної діяльності у добувній промисловості.

Виклад основного матеріалу. Аналіз праць вітчизняних дослідників В. Котковського та А. Вовченко показав, що основними факторами впливу на відтворення основних засобів добувних підприємств виступають:

- залежність підприємства від місцезнаходження родовища корисної копалини;
- перманентність будівельних-монтажних робіт;
- гірничо-геологічні та гірничотехнічні умови розробки родовища;
- посилення вимог екологічності;
- збільшення витрат на збагачення корисної копалини;
- переміщення фронту гірничих та очисних робіт;
- залежність виробничої потужності й термінів існування добувного підприємства від величини запасів корисних копалин [1, 2].